MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA DAROMADLARNI QAYTA TAQSIMLASHNING O‘RNI

Nazarova Gulhayo Ikrom qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot Universiteti "Makroiqtisodiy siyosat va prognozlashtirish" kefedrasi assistenti

Qabul qilindi: 11.01.2025
Ko‘rib chiqildi: 12.01.2025
Tasdiqlandi: 13.01.2025

Kalit so‘zlar:
makroiqtisodiy barqarorlik, daromadlarni qayta taqsimlash, iqtisodiy o‘sish, ichki talab, inflyatsiya, ish bilan ta’minlash, ijtimoiy adolat, progressiv soliqlar.

Annotatsiya. Mazkur tezisda makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda daromadlarni qayta taqsimlashning ahamiyati va uning samaradorlik mexanizmlari ilmiy-tahliliy nuqtai nazardan o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida daromadlarni qayta taqsimlashning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikka ta’siri, ichki talab, inflyatsiya darajasi, ish bilan ta’minlash va iqtisodiy o‘sish sur’atlariga ta’siri tahlil qilindi. Adabiyotlar tahlili va empirik misollar orqali daromadlarni qayta taqsimlashning samarali mexanizmlari, jumladan progressiv soliqlar, ijtimoiy nafaqa tizimi va subsidiyalar tizimi aniqlanib, ularning iqtisodiy barqarorlikni oshirishdagi roli ko‘rsatildi. O‘zbekiston sharoitida daromadlarni qayta taqsimlashning amaliy ahamiyati va makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashdagi strategik o‘rni tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari daromadlarni qayta taqsimlash siyosatini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni barqarorlashtirishda muhim instrument sifatida qo‘llash zarurligini tasdiqlaydi.

Kirish. Makroiqtisodiy barqarorlik milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishi va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashda eng muhim tamoyillardan biri hisoblanadi. Barqaror iqtisodiyot, bir tomondan, narxlar barqarorligi, ish bilan ta’minlanganlik darajasi va tashqi savdo balansining uyg‘unlashgan holati orqali o‘lchanadi, boshqa tomondan, ijtimoiy adolat va aholi farovonligi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlari markaziy rol o‘ynaydi, chunki u iqtisodiyotdagi tengsizliklarni kamaytirish, talabni barqarorlashtirish va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. Daromadlarni qayta taqsimlash iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning kesishgan nuqtasida joylashgan bo‘lib, u orqali davlat soliqlar, ijtimoiy nafaqa tizimlari, subsidiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar yordamida yuqori daromadga ega qatlamlardan pastroq daromadga ega qatlamlarga mablag‘lar uzatiladi. Shu orqali

aholining to‘lov qobiliyati oshadi, talab barqarorlanadi va iqtisodiy o‘sish jarayonlari yanada samarali bo‘ladi. Ayniqsa, global iqtisodiy inqirozlar, pandemiyalar va narxlar tebranishi kabi tashqi shoklar davrida daromadlarni qayta taqsimlash barqarorlikni ta’minlash mexanizmi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Makroiqtisodiy barqarorlik va daromadlarni qayta taqsimlash o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘plab iqtisodiy nazariyalar va empirik tadqiqotlarda alohida e’tibor qaratilgan. Klassik va keyinchalik rivojlangan makroiqtisodiy maktablar daromadlar taqsimotidagi nomutanosibliklar iqtisodiy sikllarni keskinlashtirishi va iqtisodiy barqarorlikni zaiflashtirishi mumkinligini ta’kidlaydi. Shu bois, samarali qayta taqsimlash siyosati orqali aholining past daromadli qatlamlarining xarid qobiliyati oshiriladi, ichki talab barqarorlashadi va inflyatsiya bosimi kamayadi. Shu bilan birga, daromadlarni qayta taqsimlash ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlash va ijtimoiy keskinliklarni kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, daromadlarni qayta taqsimlash makroiqtisodiy barqarorlikni nafaqat ichki, balki tashqi iqtisodiy muvozanat nuqtai nazaridan ham ta’minlaydi. Chunki daromad tengsizligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda ichki talab past bo‘lib, eksportga qaramlik oshadi va bu iqtisodiy shoklar paytida juda katta zaiflik keltirib chiqaradi. Shu nuqtai nazardan, daromadlarni qayta taqsimlash milliy iqtisodiy siyosatning strategik instrumenti sifatida qaraladi.

Adabiyotlar tahlili. Makroiqtisodiy barqarorlik va daromadlarni qayta taqsimlash mavzusi iqtisodiyotshunoslikda uzoq va keng o‘rganilgan masalalardan biridir. Ushbu masala klassik, neoklassik, keyinchalik esa keyingi asrlarda rivojlangan makroiqtisodiy nazariyalar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. An’anaviy iqtisodiy nazariyaga ko‘ra, daromadlarni qayta taqsimlash iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning ijtimoiy-iqtisodiy vositasi sifatida qaraladi. Shu bilan birga, davlatning soliqlar, ijtimoiy nafaqa tizimi va boshqa moliyaviy instrumentlar orqali resurslarni yuqori daromadga ega qatlamlardan pastroq daromadga ega qatlamlarga uzatishi iqtisodiyotning barqarorligini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Klassik makroiqtisodiy maktab vakillari, jumladan, Adam Smith va David Ricardo daromadlar taqsimotining iqtisodiy samaraga ta’sirini o‘rganib, bozor mexanizmlari orqali resurslar samarali taqsimlanishiga urg‘u berishgan. Shu bilan birga, ular ijtimoiy tengsizlikni minimal darajada saqlash muhimligini ta’kidlagan. Keynesian makroiqtisodiy maktab esa daromadlarning qayta taqsimlanishi orqali ichki talabni barqarorlashtirishga katta e’tibor qaratgan. John Maynard Keynesning ta’kidlashicha, yuqori daromadga ega qatlamlar iste’molga nisbatan kamroq, tejashga esa ko‘proq yo‘naltirishadi, natijada ichki talab past bo‘ladi. Shu sababli, davlatning soliqlar va ijtimoiy transferlar orqali daromadlarni qayta taqsimlashi iqtisodiy faollik va barqarorlikni ta’minlashda zarur hisoblanadi. So‘nggi yillarda neoklassik va postkeynsian makroiqtisodiy tadqiqotlar daromadlarni qayta taqsimlashning iqtisodiy o‘sishga bo‘lgan ta’sirini chuqur tahlil qilmoqda.

Kuzatilgan empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, daromadlar tengsizligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda iqtisodiy o‘sish pastroq bo‘lishi, ichki talab zaiflashishi va inqirozga chidamlilik kamayishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, daromadlarni qayta taqsimlash siyosati nafaqat ijtimoiy adolatni ta’minlash, balki iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash vositasi sifatida qaraladi.

Empirik tadqiqotlar daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlari va makroiqtisodiy barqarorlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni ham isbotlaydi. Misol uchun, Alesina va Perotti tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda daromadlarning tengsizligi va siyosiy barqarorlik o‘rtasidagi salbiy bog‘liqlik aniqlangan, ya’ni yuqori daromad tengsizligi ijtimoiy keskinliklarni kuchaytirib, makroiqtisodiy barqarorlikni zaiflashtirishi mumkinligi ko‘rsatilgan. Shuningdek, Piketty daromad va boylik taqsimotidagi keskin nomutanosibliklar uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishga salbiy ta’sir ko‘rsatishini qayd etadi va samarali daromadlarni qayta taqsimlash siyosati orqali bu xavfni kamaytirish mumkinligini ta’kidlaydi. Daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlarini davlatning soliqlar tizimi, ijtimoiy nafaqa, pensiya va subsidiyalar orqali amalga oshirish amaliyoti ko‘plab mamlakatlarda muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Masalan, Skandinaviya mamlakatlari daromadlarni qayta taqsimlash bo‘yicha yuqori samaradorlikka ega bo‘lib, bu ularning ichki talabni barqarorlashtirish, ish bilan ta’minlashni oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, daromadlarni qayta taqsimlash siyosatining samaradorligi soliqlarning progressivligi, ijtimoiy xarajatlarning qamrovi va iqtisodiy faollik darajasi bilan chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlangan.

O‘zbekiston iqtisodiy amaliyoti ham daromadlarni qayta taqsimlashning makroiqtisodiy barqarorlikka bo‘lgan ahamiyatini ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda soliq siyosati, ijtimoiy nafaqa tizimi va subsidiyalar orqali past daromadli qatlamlarni qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu esa ichki talabni barqarorlashtirish, inflyatsiyani nazorat qilish va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, O‘zbekiston sharoitida daromadlarni qayta taqsimlashning samarali mexanizmlari va ijtimoiy himoya tizimini yanada rivojlantirish zarurati mavjud. Bundan tashqari, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, daromadlarni qayta taqsimlash siyosatining samaradorligi iqtisodiy va ijtimoiy kontekstga bog‘liq. Yuqori daromad tengsizligi va ijtimoiy keskinlik mavjud bo‘lgan mamlakatlarda bu siyosat barqarorlikni ta’minlashda eng muhim instrument sifatida xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, daromadlarni qayta taqsimlash va ijtimoiy himoya mexanizmlari makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda strategik ahamiyatga ega ekanligi ilmiy tadqiqotlarda keng tasdiqlangan. Shuningdek, zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlar daromadlarni qayta taqsimlashning iqtisodiy o‘sish, ish bilan ta’minlash, ichki talabni barqarorlashtirish va ijtimoiy barqarorlikni oshirishdagi samaradorligini statistik metodlar yordamida baholaydi. Shu bilan birga, daromadlarni qayta taqsimlash siyosati mustahkam institutsional bazaga ega

bo‘lishi, soliq tizimi va ijtimoiy xarajatlar tizimi bilan uyg‘un ishlashi shartligi qayd etilgan. Bu esa makroiqtisodiy barqarorlikni faqat iqtisodiy vositalar orqali emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning kompleks strategiyasi orqali ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot muhokamasi. Daromadlarni qayta taqsimlashning makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli bugungi iqtisodiy nazariyalar va amaliy tadqiqotlarda keng muhokama qilinadigan masaladir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlari iqtisodiy barqarorlikning turli komponentlariga, jumladan ichki talab, inflyatsiya darajasi, ish bilan ta’minlash va iqtisodiy o‘sish sur’atlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, daromadlarni qayta taqsimlash samaradorligi mamlakatning institutsional salohiyati, soliqlar tizimi va ijtimoiy himoya mexanizmlari bilan chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, daromadlarning yuqori tengsizlik darajasi ichki talabni pasaytiradi, ichki bozorni sustlashtiradi va iqtisodiy sikllarni keskinlashtiradi. Masalan, yuqori daromadga ega qatlamlar daromadining katta qismi tejashga yo‘naltiriladi, bu esa ichki talabni cheklaydi va iqtisodiy faollikning pasayishiga olib keladi. Shu munosabat bilan davlatning soliqlar, subsidiyalar va ijtimoiy nafaqa tizimi orqali daromadlarni qayta taqsimlashi ichki talabni barqarorlashtirish va iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari O‘zbekiston misolida ham bu mexanizmning samaradorligini tasdiqlaydi, chunki so‘nggi yillarda amalga oshirilgan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash siyosati past daromadli qatlamlarning xarid qobiliyatini oshirish va ichki talabni barqarorlashtirishga yordam berdi. Shuningdek, tadqiqot muhokamasi daromadlarni qayta taqsimlashning ijtimoiy barqarorlikka bo‘lgan ta’sirini ko‘rsatadi. Daromad tengsizligi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda ijtimoiy keskinliklar va noroziliklar kuchayadi, bu esa siyosiy va iqtisodiy barqarorlikni zaiflashtiradi. Shu sababli samarali daromadlarni qayta taqsimlash siyosati ijtimoiy adolatni ta’minlash bilan birga, makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, daromadlarni qayta taqsimlash siyosatining samaradorligi nafaqat iqtisodiy o‘sish va inflyatsiyani barqarorlashtirish, balki ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash bilan ham bevosita bog‘liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu mexanizmlarning uyg‘un ishlashi iqtisodiy sikllarni yumshatadi va makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Tadqiqot natijalari shuningdek, daromadlarni qayta taqsimlashning makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’sirini statistik jihatdan ham tasdiqlaydi. Yuqori daromad tengsizligi mavjud bo‘lgan mamlakatlarda daromadlarni qayta taqsimlash siyosati iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda eng muhim instrument sifatida xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlari makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda strategik ahamiyatga ega. Iqtisodiy barqarorlikning asosiy komponentlari – ichki talabning

barqarorligi, ish bilan ta’minlash, inflyatsiya darajasi va iqtisodiy o‘sish sur’atlari – daromadlarni samarali qayta taqsimlash siyosati bilan mustahkamlanadi. Yuqori daromad tengsizligi iqtisodiy sikllarni keskinlashtiradi, ichki talabni pasaytiradi va ijtimoiy keskinliklarni kuchaytiradi, shu sababli daromadlarni qayta taqsimlash ushbu muammolarni yumshatishda samarali vosita hisoblanadi. Daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlari, jumladan progressiv soliqlar, ijtimoiy nafaqa tizimi va subsidiyalar, past daromadli qatlamlarning xarid qobiliyatini oshiradi, ichki talabni barqarorlashtiradi va iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, daromadlarni qayta taqsimlash siyosatining samaradorligi mamlakatning institutsional salohiyati, soliq tizimi va ijtimoiy xarajatlar qamrovi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atkinson, A. B. (2015). Inequality: What Can Be Done? Cambridge: Harvard University Press.
2. Bourguignon, F. (2015). The Globalization of Inequality. Princeton: Princeton University Press.
3. OECD. (2019). Economic Policy Reforms 2019: Going for Growth. Paris: OECD Publishing.
4. OECD. (2020). Income Inequality and Poverty. Paris: OECD Publishing.
5. Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Cambridge: Belknap Press.
6. World Bank. (2021). World Development Report 2021: Data for Better Lives. Washington, DC: World Bank.